

Кулик Олена Дмитрієна

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української лінгвістики і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, Україна

E-mail: olenakulyk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9116-4403>

Researcher ID: AAF-6921-2019

Scopus Author ID: 57213191188

Використання текстів екологічної тематики на уроках української мови

Статтю присвячено важливій методичній проблемі – формуванню екологічної компетентності учнів на уроках української мови. Авторка обґрунтовує актуальність і доцільність системного впровадження текстів екологічної тематики та завдань прикладного характеру для формування екологічної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови, називає переваги такої роботи й передумови ефективності. Мета дослідження полягала у визначенні ролі дидактичного текстового матеріалу природничого спрямування та завдань прикладного характеру для формування екологічної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови та потребувала розв'язання таких завдань: проаналізувати екологічну освіту як засіб соціалізації індивіда, підготовки його до життя в умовах розвитку громадянського та інформаційного суспільства у контексті цілей сталого розвитку; виокремити особливості текстів на екологічну тематику та завдань прикладного характеру на уроках української мови у контексті формування у здобувачів освіти екологічної компетентності. Матеріалами для дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти (Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Державний стандарт базової середньої освіти, розроблений відповідно до чинного законодавства України), тексти природничого спрямування. Дослідження виконано з використанням загальнологічних методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення). Авторка доходить висновку, що в контексті уроків української мови екологічна освіта може бути зреалізована, зокрема, шляхом роботи з текстами на екологічну тематику, творчими завданнями, дискусіями та дебатами, проєктною діяльністю. Авторка наводить приклади текстів, що можуть бути використані на уроках української мови, завдання до них, пропонує приклади урізноманітнення текстової роботи, а також орієнтовну тематику дискусій, дебатів, проєктів.

Ключові слова: екологізація освіти, екологічна компетентність, учні, урок української мови, тексти, прикладні завдання на екологічну тематику.

Вступ. Формування екологічної компетентності здобувачів освіти у процесі навчання – це оптимальний шлях екологізації свідомості суспільства майбутнього. На сьогодні в системі освіти окреслилася досить стійка і схильна до зростання тенденція загострення уваги на питаннях довкілля, екологічної стійкості, скорочення негативного впливу та забезпечення сталого розвитку планети тощо. При цьому можна виокремити два основних напрями зазначеної тенденції – розвиток екологічної освіти, скерованої на засвоєння певної суми екологічних знань, та екологізацію освіти в цілому, за якої відбувається наскрізне проникнення екологічних ідей, принципів та підходів до змісту освітніх галузей і окремих навчальних предметів. Тенденція екологізації освіти укріплюється в освітньому просторі України і закордоння.

Українська мова як навчальний предмет має значний освітній та виховний потенціал. Вона допомагає усвідомити важливість збереження довкілля, дбайливого ставлення до природних ресурсів, більш глибоко та всебічно дослідити екологічні проблеми глобального характеру, забезпечує основу для навчання, комунікації, співпраці та формування екологічної свідомості.

Мета та завдання дослідження. Мета наукової розвідки – дослідити роль дидактичного текстового матеріалу природничого спрямування та завдань прикладного характеру для формування екологічної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови. Завдання: 1) проаналізувати екологічну освіту як засіб соціалізації індивіда, підготовки його до життя в умовах розвитку громадянського та інформаційного суспільства в контексті цілей сталого розвитку; 2) виокремити особливості текстів

на екологічну тематику та завдань прикладного характеру на уроках української мови в контексті формування у здобувачів освіти екологічної компетентності.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами для дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти (Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Державний стандарт базової середньої освіти, розроблений відповідно до чинного законодавства України), тексти природничого спрямування. Під час дослідження були використані загальнологічні методи (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, порівняння, узагальнення), які дозволили комплексно та системно проаналізувати, осмислити й узагальнити особливості текстів на екологічну тематику та завдань прикладного характеру на уроках української мови в контексті формування у здобувачів освіти екологічної компетентності.

Результати дослідження. Екологічна освіта – це системний комплексний процес формування екологічного світогляду, культури, важливий складник освітнього процесу. Відповідно до міжнародних вимог базовою, вихідною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти має бути гармонізація відносин суспільства та природи (Словник-довідник, 2010: 41–42). Екологічна освіта в контексті сімнадцяти цілей сталого розвитку (Указ Президента, 2019) покликана сформувати в учнів не лише уявлення про довкілля та антропогенний вплив на нього, а й здатність розуміти складну динаміку взаємодії економічних, екологічних та соціальних чинників, виявляти екологічні проблеми та знаходити шляхи їхнього розв'язання. Окрім того, важливим аспектом є розвиток в учнів критичного мислення, аналіз інформації, подій на глобальному, національному та особистісному рівнях, а також рефлексія щодо власного способу життя. Екологічна освіта сприяє формуванню екологічної компетентності учнів, що згідно з Державним стандартом базової середньої освіти (Державний стандарт, 2020) передбачає усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів завдяки розумінню важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства.

У контексті уроків української мови формування екологічної компетентності учнів може відбуватися, зокрема, шляхом роботи з текстами на екологічну тематику та завданнями прикладного характеру. Наведемо деякі приклади.

Використання текстів екологічної тематики. На уроках української мови варто використовувати тексти, які стосуються проблем екології, збереження природи, раціонального використання ресурсів. Під час роботи з екологічними текстами важливо ставити запитання, спрямовані на розуміння ключових ідей, аналіз мовних засобів, що їх використовує автор. Така робота не лише розвиватиме мовлення учнів, а й формуватиме в них екологічну свідомість, відповідальне ставлення до довкілля, спонукатиме до участі в різноманітних екологічних ініціативах та заходах з охорони природи.

Наведемо текст.

Праліси та ліси природного походження

Справжній природний, або корінний, ліс чи праліс – це насамперед рослинні комплекси із пануванням деревних рослин і досить багатим та стійким складом різноманітних (рослин, тварин, грибів, мікробів) живих організмів, поєднаних та взаємоприспосованих між собою у певних структурно-функціональних групах, що історично склалися на основі достатньо повного розподілу використання всієї сукупності життєво важливих ресурсів і спроможні до тривалого існування на основі усталених механізмів саморегуляції. За злагодженістю та складністю взаємодії живого населення такого лісу його певною мірою можна порівняти з єдиним живим організмом. У таких лісах немає нічого зайвого і все живе настільки щільно «підігнанано» одне до одного, що важко комусь іще сюди «підселитися». Тому рідко в таких лісах можна побачити рослин-чужинців (адвентів). Формування лісів природного походження відбувається тривалий час, самочинно, без допомоги людини, а тому, як наслідок, на кожній із ділянок виживають лише ті види рослин, які адаптовані до умов саме цієї ділянки. Важливою структурно-візуальною ознакою таких лісів є їхня багатоярусність (від 3 до 7 ярусів) та строката горизонтальна мозаїка (В. Шевчук «Рослинний світ національного природного парку «Білоозерський». Путівник»).

До зазначеного тексту ми пропонуємо такі завдання.

В аспекті формування предметної компетентності: 1. Прочитайте текст. Лексичне значення підкреслених слів з'ясуйте за тлумачним словником. Схарактеризуйте заголовок. 2. Визначте стиль і тип мовлення, основну думку й тему. 3. Доберіть свій заголовок, що: а) відповідає основній думці; б) розширює межі теми тощо.

В аспекті формування екологічної компетентності: 1. Використавши довідкові джерела, з'ясуйте, які яруси рослинності є в лісі. 2. Поясніть роль кожного ярусу та його мешканців у підтриманні екологічної рівноваги лісу. 3. Чому важливо зберігати корінні ліси для майбутніх поколінь? 4. Як кожний із нас може долучитися до збереження екологічної рівноваги в лісі? Перелік завдань можна доповнити.

Творчі завдання на екологічну тематику. Не менш важливими під час навчання української мови є завдання, що стимулюють творчість учнів, наприклад, написання власних екологічних оповідань, віршів, казок. Це не лише засіб стимулювання творчих здібностей учнів, але й можливість глибокого осмислення проблем екології. Екологічні оповідання можуть віддзеркалити міркування автора про проблеми забруднення довкілля, знищення лісів чи загрози вимирання видів, вірші – захоплення красою природи чи занепокоєння стосовно наслідків її знищення, казки – важливість взаємозв'язків між усіма живими і неживими складниками екосистеми тощо. Такі поетичні й прозові учнівські твори можуть стати мотивацією для інших більш активно долучатися до захисту природи та дбати про довкілля.

Орієнтовна тематика. 1. Відлуння забутих лісів. 2. Пластикові монстри. 3. Урбаністичне садівництво по-українськи. 4. Будьмо знайомі – флора.

Творчі завдання на екологічну тематику на уроках української мови є потужним засобом формування в учнів екологічної компетентності та відповідального ставлення до природи.

Дискусії та дебати. Дискусії та дебати на екологічні теми розвивають критичне мислення, мовні, когнітивні та аналітичні навички. Для проведення таких уроків варто обирати актуальні екологічні проблеми, наприклад, забруднення повітря, води, знищення лісів, енергоефективність та використання альтернативних джерел енергії тощо. Учні мають змогу дослідити ці питання, висловити свої думки, обґрунтувати їх за допомогою аргументів та даних і зрозуміти, як їхні вчинки впливають на довкілля. Дискусії та дебати сприяють розвитку критичного мислення, вмінню слухати та враховувати думку інших, навчають конструктивного спілкування та пошуку компромісів, виховують активних громадян, здатних брати участь у розв'язанні екологічних проблем сучасного світу.

До прикладу. Ситуація 1. Група студентів-екологів вирушає в експедицію до великої океанічної смітцевої плями. Вони збирають дані про вплив пластику на морську фауну і флору, досліджують шляхи зменшення забруднення. Що мають зробити студенти-екологи для того, щоб привернути увагу громадськості до проблеми забруднення океанів? Ситуація 2. Інженер працює над проектом створення зеленої енергетичної компанії, досліджує різні альтернативні джерела енергії, але стикається з труднощами впровадження нових технологій в інших компаніях. Як він може переконати ці інші компанії переходити на відновлювані ресурси? Ситуація 3. Група активістів об'єднується для створення масштабної кампанії з підвищення обізнаності громадськості про кліматичні зміни. Вони організують лекції, акції та наукові дослідження, однак залучити громадськість до активних дій з боротьби зі змінами клімату не можуть. Що, на вашу думку, вони роблять неправильно? Як їм залучити громадськість до активної участі? Ситуація 4. Студентка біотехнологічного факультету розробляє новий метод очищення води за допомогою генетично модифікованих мікроорганізмів, але наукова спільнота негативно відреагувала на її дослідження. Як ви гадаєте, їй варто і далі наполегливо працювати над проектом чи відмовитися, прислухавшись до слів визнаних науковців? Обґрунтуйте думку.

Вивчення еколексики. На уроках української мови важливо приділяти увагу термінам, пов'язаним з екологією та збереженням природи. Це дасть змогу учням розуміти в чужому мовленні екологічний лексикон та послуговуватися ним у власному. Під час вивчення еколексики важливо не лише засвоїти її значення, але й навчитися розуміти його в контексті конкретних екологічних проблем. Наприклад, учні можуть вивчати терміни, що описують види забруднення довкілля, методи захисту природи, назви різноманітних видів тварин та рослин, а також терміни, пов'язані з альтернативною енергетикою. Розширення словникового запасу учнів екологічними термінами залучає їх до екодискурсу, сприяє розумінню фахової літератури та наукових статей на екологічну тематику, окрім того, дає змогу більш влучно висловлювати свої думки та ідеї стосовно екологічних питань, а також ефективніше спілкуватися з іншими учасниками екологічних проектів чи ініціатив.

Наведемо іще один текст.

Сирі та мокрі суғруди та ғруди

*Вільхові ліси іноді бувають із домішками таких широколистяних порід, як липа дрібнолиста – *Tilia cordata*, в'яз гірський – *Ulmus scabra*, дуб звичайний – *Quercus robur*, ясен високий – *Fraxinus excelsior*, на дерново-підзолистих глейових перезволожених ґрунтах у зниженнях рельєфу з розрідженим підліском із верби попелясто-сірої – *Salix cinerea*, іноді смородини чорної – *Ribes nigrum*, черемшини – *Padus racemosa* та ярусом із болотних трав.*

*Із видів, що охороняються, в регіоні зростають такі: жовтяниця черговолиста – *Chrysosplenium alternifolium*, проліска дволиста – *Scilla bifolia*, ряст порожнистий – *Corydalis cava*, хвоц зимовий – *Equisetum hiemale*, хвоц лісовий – *Equisetum sylvaticum*, чемериця звичайна – *Veratrum lobelianum*, бобівник трилистий – *Menyanthes trifoliata*, образки болотні – *Calla palustris*.*

*Згідно з домінантною класифікацією ці ліси уналежнюють (за переважанням у підлеглих ярусах різних видів) до різних синтаксонів вільхових лісів. Згідно з флористичною класифікацією різні варіанти цих лісів відносяться до класу *Alnetea glutinosae Br.-Bl. et Tx. ex Westhoff et al. 1946*. У межах Парку ці ліси мало поширені. (В. Шевчук «Рослинний світ національного природного парку «Білоозерський». Путівник»).*

Ми пропонуємо такі завдання. 1. Із поданого тексту виписіть екологічні терміни та назви рослин. Використовуючи додаткові джерела інформації, дайте визначення термінів та коротко опишіть кожну рослину. 2. Використовуючи екологічні терміни та назви рослин з тексту, створіть кросворд за допомогою онлайн-генератора кросвордів. 3. Напишіть есе про важливість збереження охоронюваних видів рослин. Обґрунтуйте свою думку, використовуючи цитати з тексту.

Вивчення еколексики на уроках української мови сприяє не лише розвитку мовлення учнів, але й формуванню їхньої екологічної компетентності та готовності брати участь у заходах з охорони природи.

Проектна діяльність. Залучення учнів до екологічних проєктів, таких як створення екологічних афіш, буклетів або відеороликів про проблеми екології, сприяє практичному усвідомленню власної ролі в збереженні природи. Під час виконання таких проєктів учні мають можливість збирати та аналізувати інформацію, а також працювати в команді для досягнення спільної мети. Вони вивчають практичні аспекти роботи з різноманітними медіаінструментами, такими як дизайн, редакція відео, верстка тексту, що розвиває їхні творчі та технічні навички. Окрім того, участь в екологічних проєктах дає учням можливість впливати на своє оточення та спонукати до охорони довкілля. Вони стають активними агентами змін, які не лише аналізують екологічні проблеми, але й пропонують конкретні заходи для їхнього вирішення.

Орієнтовна тематика проєктів. 1. Відновлення місцевих лісів (створення інформаційної кампанії у співпраці з місцевими екологічними організаціями для висадки саджанців і догляду за молодими деревами). 2. Чисті річки – чисті моря (створення екологічної афіші та організація акції з очищення річок від сміття). 3. Екологічне місто (створення відеороликів, де учні досліджують можливості впровадження зелених дахів, вертикальних садів, систем збору дощової води та інших екологічних ініціатив у місті). 4. Сортуй сміття – рятуй планету (створення інформаційних матеріалів про систему сортування відходів у школі). 5. Зелена школа (розроблення плану заходів для економії ресурсів у школі). 6. Екомоніторинг (збір даних про якість повітря, води, стан ґрунтів, біорізноманіття та представлення результатів у вигляді звітів і презентацій для школи) тощо.

Залучення учнів до екологічних проєктів формує в них відповідальність за майбутнє, розвиває екологічну свідомість, критичне мислення, здатність працювати в команді, а також удосконалює мовлення через практичне застосування в контексті актуальних екологічних проблем.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що формування екологічної компетентності учнів на уроках української мови – важливий аспект освітньої діяльності, оскільки це дає змогу залучити учнів до проблем сучасної екологічної кризи, розвинути їхнє екологічне мислення та свідомість, підготувати до життя в умовах розвитку громадянського та інформаційного суспільства в контексті цілей сталого розвитку. Системна робота на уроках української мови з текстами, творчими завданнями, дебатами й дискусіями, проєктами на екологічну тематику сприяє глибшому розумінню учнями екологічних проблем, формуванню відповідального ставлення до навколишнього середовища, підвищує мотивацію до вивчення української мови, збагачує словниковий запас спеціалізованою лексикою, яку учні зможуть ефективно використовувати в усному та письмовому мовленні, розвиває навички дослідницької діяльності, критичного аналізу та аргументованого обговорення, що є необхідними для успішного вирішення сучасних екологічних проблем.

Література

17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 10.05.2024).

Державний стандарт базової середньої освіти. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prodeyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-rovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 12.05.2024).

Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів / укл. Г.Є. Гончаренко, С.В. Совгіра. Київ : Науковий світ, 2010. 67 с.

Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

Use of environmental texts in Ukrainian language lessons

Kulyk Olena

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chair of the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine*

The article is devoted to an important methodological problem – the formation of environmental competence of students in Ukrainian language classes. The author justifies the relevance and expediency of the systematic implementation of texts on environmental topics and tasks of an applied nature for the formation of environmental competence of students in Ukrainian language classes, naming the advantages and prerequisites for effectiveness. The purpose of the study was to determine the role of didactic textual material of a naturalistic orientation and tasks of an applied nature in the formation of environmental competence of students in Ukrainian language classes. This required the solution of the following tasks: to analyze environmental education as a means of socializing individuals, preparing them for life in the conditions of the development of civil and information society in the context of the goals of sustainable development; to single out the peculiarities of texts on environmental topics and tasks of an applied nature in Ukrainian language lessons in the context of forming environmental competence in students. Legislative and normative legal acts (Decree of the President of Ukraine On the Goals of Sustainable Development of Ukraine for the Period until 2030, State Standard of Basic Secondary Education developed in accordance with current legislation of Ukraine) and naturalistic texts served as materials for the research. The research was carried out using general logical methods (analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, generalization). It was concluded that in the context of Ukrainian language lessons, environmental education can be implemented, in particular, by working with texts on environmental topics, creative tasks, discussions and debates, and project activities. The author provides examples of texts that can be used in Ukrainian language lessons, tasks for them, offers examples of text work diversification, as well as approximate topics for discussions, debates, and projects.

Keywords: *environmentalization of education, environmental competence, students, Ukrainian language lesson, texts, applied tasks on environmental topics.*

References

17 Tsilei staloho rozvytku [17 Sustainable Development Goals]. (n.d.). *globalcompact.org.ua*. Retrieved from <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> [in Ukrainian].

Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (2020). [The State Standard of Basic Secondary Education]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].

Slovyk-dovidnyk suchasnykh ekolohichnykh ta pryrodokhoronnykh terminiv (2010). [Dictionary Handbook of Modern Ecological and Environmental Terms] / uкл. Honcharenko H. Ye., Sovhira S. V. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku (2019). [Decree of the President of Ukraine on the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].

Accepted: June 19, 2024